

Piotr Rataj

Pracownia Historyczna Stowarzyszenia Elektryków Polskich, Opole

ORCID 0000-0002-6211-0550

Sprawozdanie Maksymiliana Thulliego z sytuacji w C.K. Szkole Politechnicznej (politechnice) we Lwowie w czasie rosyjskiej okupacji Lwowa w latach 1914–1915

Maksymilian Thullie's Report on the Situation in the Imperial-Royal Polytechnic School (Polytechnic) in Lviv during the Russian Occupation of Lviv in 1914–1915

The article presents the translation and edition of the report by Prof. Maksymilian Thullie, the Head of the Imperial-Royal Polytechnic School in Lviv, about the situation at the university during the Russian occupation of Lviv from September 1914 to June 1915. It describes the efforts of professors to preserve the collections and rooms from requisitions and destruction, to obtain livelihoods for employees, and to maintain the functioning of the university in the scope allowed by the invaders.

Keywords: higher technical education, Imperial-Royal Polytechnic School in Lviv, Lviv, First World War

Słowa kluczowe: wyższe szkolnictwo techniczne, C.K. Szkoła Politechniczna we Lwowie, Lwów, I wojna światowa

C.K. Szkoła Politechniczna we Lwowie¹ wywodziła się z założonej w 1817 r. Szkoły Realnej, przekształconej w 1844 r. w Akademię Techniczną, która na fali przemian politycznych w monarchii habsburskiej w latach sześćdziesiątych XIX w. przeszła na początku lat siedemdziesiątych XIX w. z niemieckiego na polski język wykładowy oraz zdobyła pełny sta-

1 Od 1921 r. nosiła nazwę Politechnika Lwowska. Z ważniejszych pozycji o tej uczelni: *Politechnika Lwowska jej stan obecny i potrzeby*, Lwów 1932; Z. Popławski, *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1992; *Politechnika Lwowska 1844–1945*, red. R. Szewalski, Wrocław 1993.

tus akademicki. Wyrazem tych przemian była zmiana nazwy Akademii właśnie na Szkołę Politechniczną, a także oddanie do użytku nowego gmachu głównego w 1877 r. Odtąd też uczelnia cieszyła się statusem równym pozostałym wyższym uczelniom technicznym w monarchii habsburskiej. Lwowska Szkoła Politechniczna była aż do 1915 r., czyli do powstania Politechniki Warszawskiej, jedyną polskojęzyczną politechniką. Szczególnie istotny jest fakt, że właśnie na ten czas przypadł właściwy debiut nowoczesnej cywilizacji technicznej, co podnosi znaczenie tej uczelni, nie tylko dla Galicji, lecz także dla pozostałych ziem polskich. Uczęszczali tam bowiem polscy studenci ze wszystkich zaborów, szczególnie liczni z Królestwa Polskiego².

Uczelnia rozwijała się nieprzerwanie aż do wybuchu I wojny światowej. Wypowiedzenie wojny Serbii przez Austro-Węgry w reakcji na zamach na arcyksięcia Franciszka Ferdynanda nastąpiło 28 lipca 1914 r., w ostatnich dniach letniego semestru roku akademickiego 1913/1914. Na uczelnianej czarnej tablicy (z najważniejszymi informacjami dla studentów) wywieszono odezwę ministra oświaty Maxa Hussarka z 28 lipca zachęcającą młodzież akademicką do wstępowania do armii i wszelkiej pomocy monarchii w jej wysiłku wojennym³. Sam gmach główny uczelni został zamieniony na szpital wojskowy, na który zajęto nie tylko sale wykładowe i laboratoryjne, lecz też niektóre gabinety profesorów. Wybuch wojny rozproszył profesorów i wykładowców uczelni. Większość z nich opuściła Lwów, zostając powołana do wojska lub ewakuowała się do Wiednia, gdzie w tamtejszej politechnice odbywała posiedzenia i egzaminy. Tylko niewielka część profesorów pozostała na miejscu we Lwowie. Sytuacja na froncie uległa szybko załamaniu, Galicja była bowiem celem uderzenia głównych sił rosyjskich. Już 3 września 1914 r. Rosjanie zajęli Lwów, utrzymując się tam do 22 czerwca 1915 r., czyli przez 293 dni⁴. Dzięki odbiciu Lwowa przez wojska państw centralnych można było wznowić korespondencję z Wiedniem, zrobił to także Maksymilian Thullie (1853–1939), profesor budowy mostów Szkoły Politechnicznej. Podczas rosyjskiej okupacji pełnił on obowiązki rektora uczelni, reprezentując ją przed władzami okupacyjnymi. Sporządził on C.K. Ministerstwu Wyznań i Oświaty w Wiedniu po niemiecku niewielkie, siedmiostronicowe sprawozdanie z sytuacji uczelni podczas rosyjskiej okupacji⁵. Znajduje się ono w zasobach Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie (zesp. 304 C.K. Ministerstwo Wyznań i Oświaty, j. 127u, k. 54–55, 70–74). Pismo nie było datowane, widnieje na nim jednak pieczętka wpływu z datą 13 lipca 1915 r.

Sprawozdanie nie było dotychczas wykorzystywane naukowo. Omawiany dokument jest najdokładniejszym obrazem sytuacji C.K. Szkoły Politechnicznej w okresie okupacji rosyjskiej w latach 1914–1915 i może być cennym źródłem do porównań i analiz losów szkolnictwa wyższego w czasach wojennych.

2 Więcej na ten temat: J. Hulewicz, *Studia wyższe młodzieży z zaboru rosyjskiego w uczelniach galicyjskich w latach 1905–1914*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1958, nr 16, „Historia” z. 3, s. 244–248.

3 *W kraju i Państwie*, „Gazeta Lwowska” 2.08.1914, nr 174, s. 3.

4 O okupacji rosyjskiej Lwowa w latach 1914–1915 zob. m.in.: B. Janusz, *293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3. IX 1914–22. VI. 1915)*, Lwów 1915; F. Przysiecki, *Rządy rosyjskie w Galicji Wschodniej*, Piotrków 1915; J. Chołodecki Białynia, *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915) z własnych przeżyć i spostrzeżeń*, Lwów 1930.

5 Sprawozdanie nie było zatytułowane. W materiałach ministerialnych jest ono określane jako „Bericht über die Zustände an der Hochschule während der russischen Invasion” („Sprawozdanie z warunków panujących na uczelni podczas inwazji rosyjskiej”).

Ryc. 1. Profesorowie C.K. Szkoły Politechnicznej we Lwowie którzy pozostali na miejscu podczas okupacji rosyjskiej, 11 września 1914 r., siedzą od lewej: Stefan Niementowski, Jan Lewiński (Iwan Łewynśkij), Leon Syroczyński, Maksymilian Thullie, Bronisław Pawlewski, Stanisław Anczyc. Stoją od lewej: Waclaw Suchowiak, Tadeusz Wiśniowski, Adolf Szyszko-Bohusz, Karol Miłkowski, Ignacy Mościcki, Zygmunt Sochacki. Część profesorów ma opaski Miejskiej Straży Obywatelskiej (źródło: Biblioteka Cyfrowa POLONA, sygnatura F.54586/IV)

Ze sprawozdania można wywnioskować, że Rosjanie obeszlę się wtedy z politechniką we Lwowie dość łagodnie, pomimo deklaracji zamiaru jej rusyfikacji⁶. Niezależnie od planów, jakie wobec Szkoły Politechnicznej mieli Rosjanie, w latach 1914–1915 odłożyli je na później. Choć zakazali odbywania wykładów (jak i w ogóle wszelkiej działalności wszystkich galicyjskich „zakładów naukowych”, internatów i kursów z wyjątkiem rzemieślniczych pod karą trzech miesięcy aresztu lub trzech tysięcy rubli)⁷, uczelnia uniknęła zniszczenia i większych rekwizycji, a jej pracownicy represji poza wstrzymaniem wypłacania pensji, choć dwóch z nich wywieziono w głąb Rosji jako zakładników. Po wycofaniu Rosjan wojna trwała dalej, zdołano jednak wznowić wykłady wraz z początkiem roku akademickiego 1915/1916, choć w ograniczonym wymiarze⁸. Warunki wojenne (szpital w pomieszcze-

6 23.09.1914 r. rosyjski generał-gubernator Galicji wygłosił mowę, w której zapowiadał likwidację polskiego uniwersytetu we Lwowie, a utworzenie na jego miejscu rosyjskiego uniwersytetu. Plotka ówczesna głosiła, że profesorowie uniwersytetu lwowskiego mieli jednak objąć katedry w uniwersytecie warszawskim, który miał stać się polski, zob. A. Beck, *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji rosyjskiej w roku 1914/15*, Lwów 1935, s. 8. Z pewnością ze Szkołą Politechniczną Rosjanie planowali uczynić podobnie.

7 *Verbot von Vereinen und Bildungseinrichtungen – Bekanntmachung – Lemberg – Mehrsprachiges Plakat*, dostęp na stronie internetowej Austriackiej Biblioteki Narodowej: onb.digital/result/10DC5F74 [dostęp 27.11.2020]. Wydaje się, że ze względu na duże rozproszenie wykładowców i studentów, ich odcięcie od Lwowa linią frontu oraz zajęcie gmachu głównego uczelni na szpital uruchomienie zajęć byłoby nawet bez zakazu bardzo trudne, o ile niemożliwe.

8 O otwarciu nowego roku akad. 1915/1916 w C.K. Szkole Politechnicznej i sytuacji na uczelni: *Szkoła politechniczna we Lwowie*, „Czasopismo Techniczne” 1915, nr 28, s. 310.

niach uczelni funkcjonował nadal) nie pozwoliły na jej normalną działalność, która została przywrócona właściwie dopiero w 1921 r.

Jak wspominał ówczesny asystent Thulliego, Adam Kuryłło (1889–1980), ugodowa postawa Thulliego wobec Rosjan podczas ich okupacji Lwowa miała narazić go później na „wielkie nieprzyjemności” ze strony władz austro-węgierskich, które reagowały z nadmierną podejrzliwością i gwałtownością (zwłaszcza w stosunku do swoich słowiańskich poddanych) wobec jakichkolwiek oznak sprzyjania Rosji. Thullie miał zostać oskarżony o „słowianofilstwo”, a z kłopotów miał go wyratować dzięki osobistej interwencji następnego rektora Szkoły Politechnicznej, prof. Stanisław Anczyc (1868–1927)⁹. W księdze pamiątkowej poświęconej Thulliemu podano ponadto, że po inwazji rosyjskiej za nieprzychylnie stanowisko wobec mocarstw centralnych władze austro-węgierskie postawiły go przed sądem wojennym i zażądały jego ustąpienia z katedry¹⁰. Można w tym kontekście podejrzewać, że omawiane sprawozdanie było próbą usprawiedliwienia decyzji podjętej przez Thulliego, który postanowił zostać we Lwowie i objąć kierowanie Szkołą Politechniczną w porozumieniu z pozostałymi we Lwowie profesorami dla uchronienia jej przed zniszczeniami i grabieżą w trakcie okupacji. Warto jednak zaznaczyć, że w jednostce archiwalnej zawierającej sprawozdanie nie znaleziono żadnej wzmianki o rzekomej niewłaściwej postawie Thulliego. Przeciwnie, jest tam podane, że jego sprawozdanie przyjęto z satysfakcją, prosząc o wyrażenie mu, jak i pozostałym pracownikom Szkoły Politechnicznej, podziękowań za ich wysiłki poczynione podczas okupacji w interesie uczelni¹¹. Możliwe jednak, że wspomnianych przez Kuryłłę „wielkich nieprzyjemności” ze strony władz austro-węgierskich (zapewne wojskowych) Thullie doznał później, już po zdaniu sprawozdania.

Treść dokumentu

Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, zesp. 304 C.K. Ministerstwo Wyznań i Oświaty, j. 127u, k. 54–55, 70–74 (tłumaczenie autora)

DO C.K. MINISTERSTWA KULTURY I OŚWIATY W WIEDNIU

Po prawie jedenastomiesięcznej przerwie stała się możliwa pisemna komunikacja między mieszkańcami Lwowa i Zachodu; jako tymczasowy kierownik C.K. Szkoły Politechnicznej we Lwowie przez cały okres okupacji śpieszę zatem przedłożyć C.K. Ministerstwu następujące sprawozdanie z wydarzeń w naszej instytucji.

9 A. Kuryłło, *Z historii Politechniki Lwowskiej (Wspomnienia z okresu 1907–1944)*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” ser. 1, 1986, z. 2, s. 32.

10 *Biografia*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu zasług doktora honoris causa profesora Maksymiljana Thulliego*, red. E. Bratro, Lwów 1932, s. XIII; także: J. Piłatowicz, *Thullie Maksymilian Marcei (1853–1939)*, PSB t. 53, s. 531–532. Podano tam, że to właśnie interwencja Anczyca spowodowała, iż sprawie postawienia Thulliego przed austro-węgierskim sądem wojskowym i żądaniu jego usunięcia z katedry nie nadano dalszego biegu.

11 Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie [AGAD], zesp. 304 C.K. Ministerstwo Wyznań i Oświaty, j. 127u, k. 50–51.

Na kilka dni przed zajęciem Lwowa przez Rosjan 3 września 1914 r. ówczesny rektor, dr Olearski¹² poprosił mnie o objęcie rektoratu, gdyż zamierzał wyjechać, a prorektor Hauswald¹³ już wyjechał. Profesor Fiedler¹⁴, następny rektor, był już jednak od miesiąca na urlopie. Ponieważ obowiązek zastępowania rektora spadł z kolei na mnie¹⁵, spełniłem prośbę dra Olearskiego i zgłosiłem objęcie rektoratu Jego Ekscelencji Namiestnikowi¹⁶ raportem z dnia 29 sierpnia 1914 r., RZ.1858.

Wraz ze mną we Lwowie pozostali następujący profesorowie: Anczyc¹⁷, Lewiński¹⁸, Miłkowski¹⁹, Mościcki²⁰, Niementowski²¹, Obmiński²², Pawlewski²³, Rothert²⁴, Sochacki²⁵, Suchowiak²⁶, Syniewski²⁷, Syroczyński²⁸, Szyszko-Bohusz²⁹ i Wiśniowski³⁰.

Dla tych, którzy pozostali³¹, była to bardzo trudna godzina, z której wynikała tylko jedna dobra rzecz: zbiory naszej instytucji i biblioteki zachowały się. Dzięki czujności obecnych profesorów, a w razie potrzeby bezpośredniej interwencji, pozostały one prawie całkowicie nienaruszone, czego niestety nie można powiedzieć o zbiorach innych tutejszych instytucji, takich jak C.K. Państwowa Szkoła Handlowa³² czy Muzeum Technologiczne³³, które zostały całkowicie splądrowane.

W bezpośrednim sąsiedztwie Lwowa trwały jeszcze działania wojenne, a okupant myślał już o jak najszybszym administrowaniu krajem. W ten sposób w pierwszych tygodniach senator Czichaczew³⁴ został włączony do wojennego generał-gubernator-

- 12 Kazimierz Olearski (1855–1936), fizyk, rektor C.K. Szkoły Politechnicznej w roku akad. 1913/1914. W ówczesnej Szkole Politechnicznej rektora wybierano co roku z grona profesorów uczelni.
- 13 Edwin Hauswald (1868–1942), mechanik, rektor w roku akad. 1912/1913 i prorektor w roku akad. 1913/1914. Prorektorem był rektor z poprzedniego roku akad., w razie potrzeby prorektor zastępował rektora.
- 14 Tadeusz Fiedler (1858–1933), mechanik, prorektor w roku akad. 1912/1913 i rektor w roku akad. 1911/1912.
- 15 Maksymilian Thullie był rektorem w roku akad. 1910/1911, prorektorem w roku akad. 1911/1912, wszyscy później pełniący obowiązki rektora i prorektora profesorowie opuścili Lwów, stąd też obowiązek zastępowania rektora spadł na niego. Rektorem na rok akad. 1914/1915 wybrano jeszcze przed wojną Maksymiliana Hubera (1872–1950), który jednak po wybuchu wojny został zmobilizowany do wojska austro-węgierskiego. O wyborze Hubera na rektora: *Rektorem Szkoły politechnicznej*, „Czasopismo Techniczne” 1914, nr 18, s. 223.
- 16 Namiestnikowi Królestwa Galicji i Lodomerii Witoldowi Korytowskiemu (1850–1923).
- 17 Stanisław Anczyc, metaloznawca, dziekan Wydziału Budowy Maszyn w roku akad. 1913/1914.
- 18 Jan Lewiński (ukr. Iwan Łewynskij, 1851–1919), architekt, dziekan Wydziału Budownictwa Lądowego w roku akad. 1913/1914.
- 19 Karol Miłkowski (1857–1923), górnik.
- 20 Ignacy Mościcki (1867–1946), elektrochemik, późniejszy prezydent II RP.
- 21 Stefan Niementowski (1866–1925), chemik.
- 22 Tadeusz Obmiński (1874–1932), architekt.
- 23 Bronisław Pawlewski (1852–1917), chemik.
- 24 Aleksander Rothert (1870–1937), elektrotechnik.
- 25 Zygmunt Sochacki (1877–1954), mechanik.
- 26 Wacław Suchowiak (1876–1950), mechanik.
- 27 Wiktor Syniewski (1865–1927), chemik.
- 28 Leon Syroczyński (1844–1925), górnik.
- 29 Adolf Szyszko-Bohusz (1883–1948), architekt.
- 30 Tadeusz Wiśniowski (1865–1933), geolog, dziekan Wydziału Chemii Technicznej w roku akad. 1913/1914.
- 31 Pozostało zatem we Lwowie 15 profesorów na 41, którzy byli wpisani w programie na rok akad. 1913/1914, por. *Program C. K. Szkoły Politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1913-14 (XLII)*, Lwów 1913, s. 92–97.
- 32 C.K. Państwowa Wyższa Szkoła Handlowa we Lwowie została utworzona w 1899 r. Więcej: J. Świeboda, *Szkolnictwo handlowe w Galicji*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” t. 19, 2010, nr 1–2, s. 216–217.
- 33 Muzeum zostało założone w 1898 r. przez Izbę Handlową i Przemysłową we Lwowie, w 1914 r. mieściło się w jej gmachu. Więcej: A. Tolyś, *Lwów, Muzeum Technologiczne im. cesarza Franciszka Józefa /zbiory Instytutu Technologicznego Izby Handlowej i Przemysłowej (1898)*, muzeumpamieci.umk.pl/?p=4516 [dostęp 11.07.2022].
- 34 Dymitr Mikołajewicz Czichaczew (1876–1918), polityk i działacz społeczny, reprezentant guberni podolskiej w II i IV Dumie Państwowej w latach 1907–1917. Objął on stanowisko referenta oświatowego przy generał-gu-

stwa, aby zajmować się kwestiami edukacyjnymi kraju, oczywiście z rosyjskiego punktu widzenia.

Dnia 1 października 1914 r. pan Czichaczew zjawił się w naszej instytucji, aby ją bardzo dokładnie obejrzeć. Zostałem przez niego poproszony o stawienie się następnego dnia u generał-gubernatora, hrabiego Bobrińskiego³⁵. Pojechałem tam w towarzystwie profesora Miłkowskiego, który mówi po rosyjsku.

Tam dowiedziałem się, że o jakimkolwiek wznowieniu działalności C.K. Szkoły Politechnicznej, gdybyśmy to planowali, nie mogło być mowy do końca wojny. Jeśli chodzi o ewentualne przeprowadzenie egzaminów, o które pytałem, to gubernator chciał jeszcze uzyskać instrukcje. Na moją prośbę o ochronę zbiorów i reszty mienia placówki, gubernator obiecał, że zrobi co konieczne aby uchronić nas przed rekwizycjami, uczynił mnie osobiście odpowiedzialnym za cały inwentarz, co następnie zostało mi potwierdzone na piśmie³⁶.

Często korzystałem z tego pisma, aby chronić zbiory przed ingerencją policji i wojska.

W końcu października 1914 r., gdy studenci zaczęli się zgłaszać z prośbą o dopuszczenie do egzaminów, zwołałem zebranie przebywających tu profesorów na 29 listopada 1914 r., aby móc coś w tej sprawie postanowić.

Pierwsze pytanie, jakie postawiono, dotyczyło tego, czy 14 profesorów obecnych we Lwowie może podejmować ważne decyzje całego Kolegium Profesorów³⁷. Większość odpowiedziała twierdząco ze względu na czas wojny. Oświadczam, że nawet gdyby uchwały obecnego Kolegium Profesorów były nieważne, to ja jako pełniący obowiązki rektora mam prawo wydawać zarządzenia we wszystkich sprawach które nie wymagają zwłoki, ale będę je wydawał tylko zgodnie z uchwałami obecnego Kolegium Profesorów, gdyż nie chcę robić niczego wbrew woli większości moich kolegów.

Pozostawiam C.K. Ministerstwu decyzję, czy uzna decyzje małego Kolegium Profesorów za ważne, czy też nie. W tym drugim przypadku są to moje zarządzenia, do których miałem prawo. W załączeniu przesyłam protokoły z posiedzeń Kolegium Profesorów³⁸.

Poinformowałem obecnych, że generał-gubernator zapewnił mnie, że nie będzie przeszkód w przeprowadzeniu egzaminów końcowych, ale tylko takich; dlatego też drugie egzaminy państwowe mogły się odbyć³⁹. Przeprowadzano je również pod warunkiem, że

bernatorze. Za: Hanna Łaskarzewska, *Nasza niepamięć. Losy zbiorów polskich w latach 1914–1920*, „Roczniki Biblioteczne” 2014, nr 58, s. 58.

35 Georgij Aleksandrowicz Bobrinski (1863–1928), rosyjski generał-lejtnant, generał-gubernator Galicji i Bukowiny w latach 1914–1915.

36 Swoją audiencję u generał-gubernatora, która też odbyła się 2.10, opisał Adolf Beck, pełniący wtedy obowiązki rektora uniwersytetu lwowskiego, zob. A. Beck, *Uniwersytet Jana Kazimierza*, s. 13–15. Przed audiencją Thullie uzgodnił z Beckiem postępowanie wobec generał-gubernatora (nie podał jednak, co uzgodniono). Thullie wraz z Miłkowskim odbyli audiencję osobno, przed Beckiem.

37 Kolegium Profesorów (lub Profesorskie, zwane też nieformalnie Gronem), złożone ze wszystkich profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych uczelni oraz przedstawicieli docentów było jej organem zarządzającym, na którego czele stał rektor. Więcej: *O kierownictwie Szkoły politechnicznej*, [w:] *Postanowienia i przepisy dla słuchaczy C.K. Szkoły Politechnicznej we Lwowie*, Lwów 1912, s. 4–8.

38 Protokoły również się zachowały w tej samej jednostce archiwalnej; są to protokoły z posiedzeń z: 23.11.1914 r. (tak datowane, choć Thullie w sprawozdaniu podał, że posiedzenie odbyło 29.11, k. 56–59); 29.12.1914 r. (k. 60–62); 4.01.1915 r. (k. 63); 14.01.1915 r. (k. 64–65); 25.01.1915 r. (k. 66–67); 29.04.1915 r. (k. 68–69).

39 Poza egzaminami zwykłymi (indywidualnymi, zwanymi też kursowymi), zdawanymi przez studentów po ukończeniu wykładów w Szkole Politechnicznej, obowiązywały również dwa egzaminy rządowe (państwowe): pierwszy (ogólny) z przedmiotów teoretycznych (do którego można było podejść po dwóch latach studiów), którego zdanie pozwalało na przejście na III rok studiów; po zakończeniu studiów należało zdać drugi egzamin

we Lwowie przebywało co najmniej trzech członków danej komisji⁴⁰. Dotyczyło to wszystkich komisji z wyjątkiem Komisji Geometrii, której żaden członek nie był obecny⁴¹ i która w związku z tym nie mogła funkcjonować.

Egzaminy państwowe i egzaminy indywidualne⁴² zostały oczywiście przeprowadzone całkowicie zgodnie z obowiązującymi standardami i bez ingerencji władz rosyjskich, w dwóch sesjach.

Ponadto odbyły się dwa egzaminy doktorskie, ale dyplomy z oczywistych względów nie zostały wydane, co nastąpi dopiero teraz⁴³.

Ponieważ po zajęciu miasta przez Rosjan nie można było wypłacać pensji, sytuacja materialna profesorów, urzędników i służby była zawsze przedmiotem troski mojej i Kolegium Profesorów. Zaliczki płacowe w wysokości 1/3 pensji wypłacane były wszystkim urzędnikom przez Radę Miejską i konsorcjum miejscowych banków oraz w wysokości 15 K.⁴⁴ miesięcznie wszystkim sługom⁴⁵, ale po raz pierwszy nastąpiło to 5 lutego 1915 r. i w wielu wypadkach ta zaliczka płacowa nie była wystarczająca. Musiałem więc udzielić profesorom Syroczyńskiemu i Suchowiakowi urlopu, żeby mogli pojechać do swoich rodzin na wsi i tam się lepiej urządzić. Tym łatwiej mogłem udzielić tego urlopu, że nie należeli oni do żadnej komisji egzaminacyjnej i ich obecność we Lwowie nie była koniecznie potrzebna. Profesor Syroczyński wrócił do Lwowa po zakończeniu urlopu po Świątach Wielkanocnych.

Niektórzy służący otrzymywali też urlopy, aby mogli zarobić na życie. Pozostałym profesorom, asystentom, urzędnikom i pracownikom musiałem dawać zaliczki na pensje z funduszy pozostających pod zarządem Rektoratu lub Kolegium Profesorskiego, aby mogli się utrzymać. Zostaną one oczywiście zwrócone po wypłaceniu należnych wynagrodzeń.

Już na początku wojny w gmachu głównym Szkoły Politechnicznej i w filii przy ulicy Leona Sapiehy 55 utworzono C.K. Szpital Rezerwowy który przejął nie tylko sale wykładowe i sale rysunkowe, ale także część pokoi profesorskich.

Po zajęciu Lwowa przez Rosjan dnia 3 września szpital pozostał w budynku głównym pod zarządem Rosjan. Mieścili się w nim kolejno różne szpitale, a najdłużej Szpital Kaufmanna⁴⁶. Zawsze starałem się bronić interesów uczelni wobec komendantów szpitali, a w szczególności ratować zbiory i instytuty⁴⁷. Udało mi się to w dużej mierze, ale nie zawsze. Część zbiorów, m.in. technologicznych i botanicznych, musiała zostać

rządowy (zawodowy) z przedmiotów fachowych, odpowiednich dla danego wydziału, zob. *Przepisy o egzaminach państwowych i kursowych w Szkołach Politechnicznych*, [w:] *Postanowienia i przepisy*, s. 30–63.

40 Komisji Egzaminacyjnej.

41 Członkami C.K. Komisji Egzaminacyjnej egzaminu państwowego na kursie geometrów w roku akad. 1913/1914 byli docent płatny Jan Tobczyk oraz profesorowie: Lucyan Grabowski, Jan Bogucki, Maksymilian Huber, Zbigniew Pazdro, Karol Wątorok, Kasper Weigel, zob. *Program C. K. Szkoły Politechnicznej*, s. 109.

42 Zapewne chodziło tylko o takie egzaminy indywidualne, których zaliczenie było wymagane do podejścia do egzaminów państwowych.

43 Zapewne były to doktoraty Zygmunta Fuchsa, asystenta Katedry Mechaniki Technicznej C.K. Szkoły Politechnicznej, zatytułowany: *Przyczynek do obliczenia nateżeń ścinających w prętach zginanych* oraz Romana Witkiewicza, konstruktora Katedry Budowy Maszyn II C.K. Szkoły Politechnicznej, zatytułowany: *Nowe rozwiązania problemu motoru gazowego o spalaniu $p = \text{const}$* . Promocja Fuchsa odbyła się 28.06.1916 r., a Witkiewicza 5.07 tego roku. Za: *Promocje*, „Czasopismo Techniczne” 1916, nr 7–8, s. 84.

44 Koron austro-węgierskich.

45 Sługami nazywano wówczas uczelnianych pracowników gospodarczych, ale też laborantów i stróżów. Wykaz etatów „Służby c. k. Szkoły politechnicznej” (27 stałych i 33 tymczasowe) podano w: *Program C. K. Szkoły Politechnicznej*, s. 107.

46 Nie udało się ustalić, co ta nazwa oznaczała.

47 Użyty zwrot „instytuty” oznaczał budynki.

ewakuowana i umieszczona w innych pomieszczeniach. W wielu salach i gabinetach piętrzyły się książki, krzesła i części przeniesionych zbiorów. Musiałem przechowywać wszystkie elementy inwentarza tak, jak to tylko możliwe, aby chronić je przed kradzieżą i zniszczeniem.

Niestety, w kilku przypadkach nie udało się zapobiec pospolitym kradzieżom; rozmiar wyrządzonych szkód będzie można określić dopiero po powrocie profesorów, w których instytucjach doszło do włamania. Nie powinno to być jednak nic wielkiego. Biblioteka i instytucje chemiczne pozostały prawie nienaruszone.

Kolejnym zmartwieniem było dla mnie ogrzewanie i utrzymanie pozostałych pomieszczeń uczelnianych. Ponieważ nie było zapasów drewna ani węgla, nie było też pieniędzy na ich zakup, musiałem zwrócić się w tej sprawie do generał-gubernatora i udało mi się uzyskać od niego około 16 sągów drewna⁴⁸ i 13 120 kg koksu, co, jak mu wykazałem, było niezbędne dla zachowania zbiorów. Było to oczywiście o wiele za mało, aby regularnie ogrzewać nasze pomieszczenia, ale wystarczyło, aby zapobiec uszkodzeniu zbiorów i rur, przynajmniej podczas silnych mrozów.

Remonty budynków nie mogły być dokonywane, oczywiście z wyjątkiem tych, które kosztowały niewiele. W przypadku większych remontów poddasza budynku głównego i kanalizacji udało mi się przekonać dyrekcję szpitali, że to ich sprawa i zostały one przeprowadzone na koszt szpitali.

Biblioteka pozostała przez cały okres okupacji otwarta i dostępna dla publiczności za okazaniem przepustki i była jedyną biblioteką we Lwowie, z której mogła korzystać publiczność. Była ona jednak czynna tylko trzy razy w tygodniu przez dwie godziny, a książki można było wypożyczać tylko do domu, zgodnie z obowiązującym regulaminem, gdyż biblioteka nie była ogrzewana i nie można było przebywać w czytelni zimą i wiosną.

Ponieważ byłem w posiadaniu listu generał-gubernatora, który powierzał mi pod opiekę wszystkie zbiory i inwentarz uczelni oraz jej budynki, mogłem się na niego powoływać w stosunku do policji i wojska. Pismo było zwykle respektowane i bez mojej zgody nie przejmowano do szpitala żadnego pomieszczenia, a na wypożyczone przedmioty inwentarzowe zawsze wystawiano pokwitowania. W przypadkach nieprzestrzegania tego i rekwizycji przez wojsko zwracałem się do generał-gubernatora i w ten sposób udało mi się odzyskać bez szwanku duży teleskop z obserwatorium⁴⁹.

Podczas ewakuacji Rosjan ze Lwowa, jak wiadomo, wiele osób zostało zabranych jako zakładnicy, los ten spotkał również naszego profesora Lewińskiego, a także adiunkta na Wydziale Chemii Włodzimierza Baczyńskiego⁵⁰.

48 Przynajmniej część tego drewna miała pochodzić z zapasów uniwersytetu we Lwowie, zob. A. Beck, *Uniwersytet Jana Kazimierza*, s. 26.

49 W protokole z posiedzenia Kolegium z 25.01.1915 r. wspomniano o rekwizycji aeroplanu z muzeum uczelnianego przez rosyjską komisję policyjną i o złożeniu przez Kolegium wniosku o przygotowanie skargi w tej sprawie. Nie wiadomo, czy samolot udało się odzyskać, a dziwić może, że Thullie wcale o tym nie wspomina w sprawozdaniu. Więcej o zarekwirowaniu teleskopu: ibidem, s. 82.

50 Włodzimierz Baczyński w roku akad. 1913/1914 był adiunktem w Katedrze Chemii Ogólnej. Nie udało się ustalić bliższych informacji na jego temat. Więcej na temat losów zakładników miasta Lwowa: J. Chołodecki Białynia, *Zakładnicy miasta Lwowa w niewoli rosyjskiej 1915–1918*, Lwów 1930. Tak Lewiński, jak i Baczyński zostali określani przez Chołodeckiego jako Rusini. Lewiński wrócił do Lwowa dopiero w 1918 r.

Nieobecny jest od krótkiego czasu także profesor Rothert, ponieważ wyjechał w bardzo ważnej sprawie rodzinnej⁵¹.

Przedkładając powyższe sprawozdanie C.K. Ministerstwu do wiadomości, pragnę dodać, że naszym najgorętszym życzeniem w interesie ciężko zniszczonego kraju, dla którego tak wiele sił technicznych będzie teraz szczególnie przydatnych, jest wznowienie normalnej działalności uczelni. Wciąż jednak czekamy na powrót naszych kolegów, aby razem z nimi złożył odpowiednie wnioski do C.K. Ministerstwa.

dr Max. R. v. Thullie
w imieniu Rektora

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [AGAD], zesp. 304 C.K. Ministerstwo Wyznań i Oświaty, j. 127u, k. 50–74.

Deržavnij arhiv L'vivs'koj oblasti (Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego) [DALO], f. 27 L'vovskaâ Politehnika, g. L'vov, op. 4, spr. 1005,teczka osobowa prof. Aleksandra Rotherta, k. 42.

Źródła drukowane

Kuryłło A., *Z historii Politechniki Lwowskiej (Wspomnienia z okresu 1907–1944)*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” ser. 1, 1986, z. 2, s. 3–71.

Postanowienia i przepisy dla słuchaczy C.K. Szkoły Politechnicznej we Lwowie, Lwów 1912.

Program C. K. Szkoły Politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1913–14 (XLIII), Lwów 1913.

Promocye, „Czasopismo Techniczne” 1916, nr 7–8, s. 84.

Rektorem Szkoły politechnicznej, „Czasopismo Techniczne” 1914, nr 18, s. 223.

Szkoła politechniczna we Lwowie, „Czasopismo Techniczne” 1915, nr 28, s. 310.

W kraju i Państwie, „Gazeta Lwowska” 2.08.1914, nr 174, s. 3.

Literatura przedmiotu

Beck A., *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji rosyjskiej w roku 1914/15*, Lwów 1935.

Biografia, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu zasług doktora honoris causa profesora Maksymiljana Thulliego*, red. E. Bratro, Lwów 1932, s. IX–XIII.

Chołodecki Białynia J., *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915) z własnych przeżyć i spostrzeżeń*, Lwów 1930.

51 W teczce osobowej Rotherta w Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego we Lwowie (Deržavnij arhiv L'vivs'koj oblasti [DALO], f. 27 L'vovskaâ Politehnika, g. L'vov, op. 4, spr. 1005,teczka osobowa prof. Aleksandra Rotherta, k. 42) znajduje się informacja, że Rothert podał, iż powodem wyjazdu ze Lwowa do Rosji była konieczność utrzymania rodziny. Wyjechał początkowo do Kijowa, gdzie miał otrzymać ofertę objęcia stanowiska dyrektora fabryki Siemens-Schuckert w Piotrogradzie; objął ją jeszcze w 1915 r. Zob. także: S. Odrowąż Wysoczi, *Dr. Inż. Aleksander Rothert*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1925, nr 2, s. 31.

- Chołodecki Białynia J., *Zakładnicy miasta Lwowa w niewoli rosyjskiej 1915–1918*, Lwów 1930.
- Hulewicz J., *Studia wyższe młodzieży z zaboru rosyjskiego w uczelniach galicyjskich w latach 1905–1914*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 1958, nr 16, „Historia” z. 3, s. 234–287.
- Janusz B., *293 dni rządów rosyjskich we Lwowie (3. IX 1914–22. VI. 1915)*, Lwów 1915.
- Łaskarzewska H., *Nasza niepamięć. Losy zbiorów polskich w latach 1914–1920*, „Roczniki Biblioteczne” 2014, nr 58, s. 49–86.
- Odrowąż Wysocki S., *Dr. Inż. Aleksander Rothert*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1925, nr 2, s. 30–32.
- Piłatowicz J., *Thullie Maksymilian Marcelli (1853–1939)*, PSB t. 53, s. 530–533.
- Politechnika Lwowska 1844–1945*, red. R. Szewalski, Wrocław 1993.
- Politechnika Lwowska jej stan obecny i potrzeby*, Lwów 1932.
- Popławski Z., *Dzieje Politechniki Lwowskiej 1844–1945*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1992.
- Przysiecki F., *Rządy rosyjskie w Galicji Wschodniej*, Piotrków 1915.
- Świeboda J., *Szkolnictwo handlowe w Galicji*, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 2010, t. 19, nr 1–2, s. 203–272.

Strony internetowe

- Tołysz A., *Lwów, Muzeum Technologiczne im. cesarza Franciszka Józefa /zbiory Instytutu Technologicznego Izby Handlowej i Przemysłowej (1898)*, muzeum.pamieci.umk.pl/?p=4516 [dostęp 11.07.2022].
- Verbot von Vereinen und Bildungseinrichtungen – Bekanntmachung – Lemberg – Mehrsprachiges Plakat*, dostęp na stronie internetowej Austriackiej Biblioteki Narodowej: onb.digital/result/10DC5F74 [dostęp 27.11.2020].

dr **Piotr Rataj**, członek Pracowni Historycznej Stowarzyszenia Elektryków Polskich; jego zainteresowania badawcze obejmują historię nauki i techniki ze szczególnym uwzględnieniem elektrotechniki, historię ruchu stowarzyszeniowego techników, wyższego szkolnictwa technicznego oraz biografistykę.
e-mail: piotr.rataj33@wp.pl

Data zgłoszenia artykułu: 29 lipca 2022

Data przyjęcia do druku: 11 stycznia 2023